

Віхтюк В.В.

Донбаський державний
педагогічний університет,
Слов'янськ, Україна,

Мамаєва О.О.

Донбаський державний
педагогічний університет,
Слов'янськ, Україна,

Кайдан Н.В.

кандидат
фізико-математичних наук,
доцент

Донбаський державний
педагогічний університет,
Слов'янськ, Україна,

Турка Т.В.

кандидат
фізико-математичних наук,
доцент

Донбаський державний
педагогічний університет,
Слов'янськ, Україна,

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена вивченню різних аспектів проблеми розвитку і функціонування дистанційної освіти у вищій школі в Україні, а саме теоретичному обґрунтуванню ефективності використання засобів дистанційного навчання для підготовки майбутніх вчителів.

Ключові слова: інформаційні ресурси, дистанційна освіта, вища школа, навчальний процес, веб-ресурси, безперервна освіта.

The article is devoted to the investigation of different aspects of the problem of development and functioning of distance education in the higher school of Ukraine, namely to the theoretical substantiation of the efficiency of using the means of distance education for preparation of future teachers.

Keywords: information resources, distance education, higher education, educational process, web resources, continuing education.

Постановка проблеми.

Система дистанційного навчання забезпечує набуття необхідних навичок та нових знань за допомогою персонального комп'ютера та виходу в мережу Інтернет. Значно перевагою є те, що місце розташування комп'ютера не впливає на результат, тому процес навчання можна здійснювати вдома або в будь-якому іншому зручному

місці, що забезпечує підключення персонального комп'ютера до мережі Інтернет, в будь-який зручний для здобувача освіти час.

Зазначимо, що головним видом навчальної діяльності здобувача освіти у системі дистанційної освіти навчального закладу є самостійна робота, з використанням персонального комп'ютера, матеріалів дистанційних курсів, що розміщені на відповідному електронному ресурсі. Під час навчального процесу студент має змогу постійно спілкуватися з викладачем та отримувати в дистанційному режимі аналіз виконаних ним завдань та наданих відповідей, що стануть основою для підсумкової атестації. [3]

Дистанційна освіта демонструє свої позитивні якості завдяки своїй набагато вищій інформативності, доступності та економічній ефективності. Вона також більш ефективно використовує час навчання та енергію, що потрібна для засвоєння знань, є значно мобільнішою та, в деякій мірі, комфортнішою за інші форми навчання. Саме ці причини зумовлюють поширення дистанційної форми навчання в усьому світі, а групове навчання в аудиторіях та читальних залах поступово втрачає свої позиції.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ефективності використання засобів дистанційного навчання для підготовки майбутніх вчителів.

Отже, звернення до проблеми розвитку дистанційного навчання у вищій школі в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій в Україні є надзвичайно актуальним і в теоретичному і в прикладних аспектах.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Змістом дистанційного навчання є певна діяльність, що забезпечує розв'язання завдань, які були поставлені перед навчальним процесом. Найбільш ефективною практично є інформація щодо діяльнісного підходу, яку було розглянуто у працях Г.О. Атанова, Л.С. Виготського, Д.Б. Ельконіна. Цей підхід можна вважати основним щодо організації процесу дистанційного навчання, проте це не виключає використання інших моделей навчання. Питанням організації навчальної діяльності під час здійснення дистанційного навчання значну увагу приділяли вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Биков, В. Кухаренко, Н. Морзе, Є. Полат, П. Стефаненко, Ю.В. Триус, А. Хуторський та ін. [4]

Виклад основного матеріалу дослідження.

Обсяг навчально-методичного забезпечення дисципліни дозволяє досягти необхідної якості освітнього процесу, ефективно організувати самостійну та індивідуальну роботу студентів. Для організації самостійної роботи доцільно використовувати засоби дистанційного навчання.

Дистанційні курси розробляються у відповідності до навчально-методичного забезпечення дисципліни. Дистанційний курс дисципліни визначається наявністю основних структурних елементів навчально-методичного та дидактичного забезпечення, а саме загальної інформації та змістових модулів (тем).

На наш погляд загальна інформація може містити в собі такі елементи, як робоча навчальна програма дисципліни, методичні рекомендації до курсу, критерії оцінювання результатів навчання, питання до підсумкового контролю, список рекомендованої літератури, глосарій, консультації.

Змістовий модуль (тема) наповнюється теоретичним навчальним матеріалом, а саме опорним планом-конспектом лекцій, завданнями до практичних (лабора-

торних, семінарських) занять та методичними вказівками до їх виконання, індивідуальними завданнями, тестами для самоконтролю. [5]

Робоча навчальна програма дисципліни є основним методичним документом, що визначає зміст і процес навчання з конкретної навчальної дисципліни. Її складають на основі відповідної навчальної програми та робочого навчального плану спеціальності певної форми навчання. Вона містить виклад конкретного змісту дисципліни з розподілом на окремі навчальні заняття, визначає організаційні форми, розподіл навчальних годин за видами занять, форми і засоби поточного та підсумкового контролю, посилання на інформаційно-методичне забезпечення.

Методичні рекомендації містять в собі короткі загальні та навчально-методичні матеріали за темами із зазначення додаткової літератури, використання якої дозволяє більш глибоко вивчити окремі питання курсу та вимоги до виконання практичної частини.

Оцінювання знань здобувачів з навчальної дисципліни розробляються з урахування положень робочої навчальної програми. Критерії оцінювання результатів навчання повинні містити розподіл балів під час поточного контролю та підсумкового контролю відповідно. Поточний контроль результатів навчання з навчальної дисципліни проводиться під час лекційних, практичних занять та за результатами виконання завдань самостійної роботи. Підсумковий контроль результатів навчання з навчальної дисципліни проводиться у формі заліку або екзамену.

Одним з елементів поточного контролю оцінювання знань та вмінь здобувачів може бути тестування, що в дистанційному курсі представлений як модуль «Тест».

Також загальна інформація навчально-методичного та дидактичного забезпечення дисципліни повинна містити питання до підсумкового контролю та список рекомендованої літератури. В дистанційному забезпеченні курсу ці елементи можуть бути представлені окремими документами (файлами), які здобувач за необхідністю може собі роздрукувати або отримати в електронному вигляді.

Такий елемент дистанційного курсу як «Глосарій», дозволяє створювати та підтримувати словник позначень (понять), збирати та систематизувати інформацію.

Консультації проводяться зі здобувачами дистанційно у синхронному або асинхронному режимі відповідно графіка навчального процесу, навчального плану. Для цього зручно використовувати елемент дистанційного курсу «Чат», що дозволяє учасникам мати режим онлайн обговорення в текстовому режимі.

Чат може бути одноразовою діяльністю, або повторюватися в той же час кожен день, або кожний тиждень. Сесії чатів зберігаються і можуть бути доступними усім для перегляду, або обмежені для користувачів з можливістю переглядати записи у системному журналі.

Основними видами навчальних занять є: лекція, семінар, практичні заняття, лабораторні заняття, консультації та інші. На наш погляд, до структурних елементів змістових модулів (тем) дистанційного курсу треба включати опорний план-конспект лекцій, завданнями до практичних (лабораторних, семінарських) занять та методичні вказівки до їх виконання, індивідуальні завдання, тести для самоконтролю. [7]

Опорний план-конспект кожної лекції до навчальної дисципліни повинен містити в собі тему лекції, мету вивчення, обладнання, її план. Обов'язковим елементом повинні бути список літератури та ключові поняття даної теми. План-

конспект повинен містити основний зміст кожного з питань, а також питання для самостійної роботи.

Навчально-методичними матеріалами для лекції можуть бути підручники або навчальні посібники, розроблені викладачем конспекти лекцій, питання, тести і завдання для самоконтролю здобувачів, а також глосарій.

Для покращення та вмотивованості слухачів при роботі з теоретичним матеріалом доречно використовувати посилання на сторонні ресурси. Викладач може вибрати посилання з відомих репозиторіїв (сховищ), таких як Флікр (Flickr), Ютуб (YouTube) або Вікімедіа (в залежності від того, які репозиторії дозволені для сайту). Є декілька варіантів відображення інформації (для URL), такі як вбудовані (у рамці на сторінці) або відкриті в новому вікні, та додаткові параметри для її передачі. Модуль діяльності «Зовнішній засіб» дозволяє студентам взаємодіяти з навчальними ресурсами та діяльністю на інших веб-сайтах. Наприклад, зовнішній засіб може забезпечити доступ до нового типу діяльності або навчальних матеріалів від видавця. [2]

Інструктивно-методичні матеріали до практичних (лабораторних) занять до навчальної дисципліни повинні містити тему заняття, мету вивчення, обсяг навчального часу, обладнання, план та список літератури. Окремим пунктом треба виділити основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю, а також питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи.

Модуль дистанційного курсу «Урок» дозволяє викладачеві доставку контенту та/або практичну діяльність у цікаві та гнучкі способи.

Викладач може використовувати заняття для створення набору однорівневих веб-сторінок або для навчальної діяльності, у якій пропонуються різні шляхи процесу вивчення матеріалу або варіанти завдань для учня.

У будь-якому випадку, викладачі можуть вибрати для збільшення взаємодії та забезпечення розуміння в тому числі різні питання, такі як множинний вибір, на відповідність і коротка відповідь. [6]

А окремий модуль дистанційного курсу «Завдання» дозволяє викладачу створювати інтерактивні завдання, збирати роботи студентів і забезпечувати оцінювання та зворотний зв'язок.

Студенти можуть надсилати будь-який цифровий контент (файли), наприклад, документи текстового процесора, електронні таблиці, зображення, аудіо або відеокліпи. В якості альтернативи чи доповнення завдання може вимагати від студентів введення тексту безпосередньо у вбудованому текстовому редакторі. Завдання може також використовуватися, щоб нагадати учням завдання «реального світу», які вони повинні завершити в автономному режимі (офлайн), наприклад, твори мистецтва, і, отже, не потребують ніякого цифрового контенту.

При розгляді завдань викладачі можуть залишати коментарі для зворотного зв'язку та завантажувати файли, такі як відповіді студентів, документи з коментарями чи розмовні аудіо файли. Завдання можуть бути оцінені з використанням числової або користувальницької шкали чи удосконаленим методом оцінювання, таким як рубрики. Підсумкові оцінки заносяться в журнал оцінок.

Окрім практичних завдань можуть виконуватись у синхронному режимі. Якщо навчальним планом передбачено виконання лабораторних робіт, то такі занят-

тя проводиться очно у спеціально обладнаних навчальних лабораторіях, або дистанційно з використанням відповідних віртуальних тренажерів і лабораторій.

Одним з елементів наповнення змістового модулю (теми) є дидактичне забезпечення самостійної роботи, яке може бути представлене у вигляді індивідуальних завдань. Викладач розробляє методичні рекомендації до цих завдань із урахуванням специфіки та цілей навчальної дисципліни.

Контрольні заходи з навчальної дисципліни під час підготовки фахівців за дистанційною формою навчання у ВНЗ, включають проміжний (тематичний, модульний), підсумковий та інші визначені ВНЗ, контролі знань, умінь та навичок, набутих здобувачем, учнем (вихованцем), слухачем у процесі навчання.

Дидактичним забезпеченням контролю знань може бути тестування для перевірки знань та умінь слухачів. Тестування при навчанні дисципліни є одним із методів діагностичного контролю сформованості знань, навичок і умінь здобувачів. Головна мета тестування – створення єдиної технології, процедур і інструментарію для об'єктивної і достовірної оцінки навчальних досягнень учнів. Інструментом тестування є тест.

Модуль «Тести» надає викладачу можливість розробляти тести, які можуть містити питання різних типів, у тому числі множинний вибір, на відповідність, коротка відповідь та числовий.

Тести можуть бути використані під час іспитів, як міні-тести в окремих завданнях або наприкінці теми, у іспитах, які можуть використовувати питання минулих іспитів, для отримання зворотного зв'язку з метою оцінки ефективності навчання, для самоконтролю.

Тестування є на сьогоднішній день найбільш об'єктивним методом оцінки знань студентів.

Процес навчання, що забезпечується інтерактивним віддаленим діалогом суб'єкта навчання з відповідною централізованою установою, згідно з персональним графіком і є по суті дистанційною освітою. Крім того, цей процес забезпечує контроль результатів діяльності суб'єкта навчання та можливість внесення певних корективів до самого процесу, через наявність будь-яких індивідуальних особливостей індивідуума. Відрізняє його те, що побудований він з урахуванням використання комп'ютерних технологій і засобів телекомунікації. [1]

Основними принципами дистанційного навчання є: регулярна інтерактивна взаємодія викладача, тьютора і слухача у процесі; надання студентам можливості самостійної роботи з освоєння навчального матеріалу; а також консультаційний супровід у процесі навчальної (дослідницької) діяльності.

Окремі елементи курсу можуть бути не включеними до навчально-методичних матеріалів дистанційного курсу, якщо вони не передбачені навчальним планом (наприклад, курсові роботи та методичні рекомендації щодо їх написання та захисту).

Висновки.

Аналіз зазначеної проблеми дозволив зробити нам певні висновки. Створення дистанційного навчання у вищій школі не перешкоджає самостійності вищих навчальних закладів. Воно сприяє розвитку різноманітних форм освіти, що забезпечує дотримання державних стандартів освіти. Дистанційне навчання не передбачає руй-

нування сучасної системи освіти. Навпаки, наявність системи дистанційної освіти в межах країни могла б дозволити та забезпечити наявність високоякісного широко-доступного навчального ресурсу для всіх, хто отримує освіту. Особливо, якщо під час створення такої системи враховувати принцип ступеневості освіти. Крім того, дистанційна освіта здатна впливати на емоційний розвиток та процес виховання.

Література

1. Андрущенко В.П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис. – 2001. – №2. – С. 5-13.
2. Воронкін О.С. Основи використання інформаційно-комп'ютерних технологій в сучасній вищій школі: навчальний посібник / О. С. Воронкін. – Луганськ: Вид-во ЛДІКМ, 2011. – 156 с.
3. Зозуля С. Дистанційне навчання: ПТО / Світлана Зозуля // Профтехосвіта. – 2011. – N 12. – С. 24-29.
4. Інформаційно-аналітична система контролю і оцінювання навчальної діяльності студентів ВНЗ: Монографія / А.А. Тимченко, Ю.В. Триус, І.В. Стеценко, Л.П. Оксамитна, В.М. Франчук та ін. – Черкаси: МакЛаут, 2010. – 300 с.
5. Кайдан Н.В. Використання елементів дистанційної освіти в навчальному процесі вищої школи / Н. В. Кайдан. // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. / [За заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. – Вип. LXXIV. – Слов'янськ: ДДПУ, 2015. – С. 26–32.
6. Кухаренко В.М. Комплексний підхід до впровадження дистанційного навчання / В. М. Кухаренко. //Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – Т. 18. – Київ: «Фоліант», 2007. – С. 77–83.
7. Набока О.Г. Положення про дистанційне навчання у ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет / О. Г. Набока, В. В. Глазова // Організація освітнього процесу у ВНЗ (імплементация положень Закону України «Про вищу освіту»): посіб. [для керівників структурних підрозділів ВНЗ] ; редактор–упорядник О. Г. Набока. – Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2015. – С. 87-97.

Казанжи Б.В.

студентка 3 курсу
факультету іноземної філології
МНУ ім. В.О. Сухомлинського,
Україна, м. Миколаїв

Науковий керівник: *Щербакова О.Л.*
к. п. н., доцент кафедри
англійської філології

ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ НАОЧНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ

Формування іноземної граматичної компетенції є на сьогодні досить актуальною проблемою, яка розглядається багатьма ученими. Іноземна граматична компетенція визначається як здатність людини до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань та розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок і знань та граматичної усвідомленості.

Основними компонентами формування іноземної граматичної компетенції в учнів загальноосвітніх навчальних закладів виступають граматичні навички, граматичні знання і граматична усвідомленість. Говорячи про знання як компонент граматичної компетенції, слід, перш за все, вирішити питання, яку граматику ми маємо на увазі. Існує так звана лінгвістична (або аналітична, формальна) граматика, тобто науковий лінгвістичний опис системи правил певної мови, і педагогічна (або навчальна) граматика, яка являє собою перероблені правила лінгвістичної граматики, пристосовані для навчання мови. Педагогічна граматика завжди контрастивна, бо враховує вплив рідної мови. Навчальний матеріал до неї відбирається за суто методичними критеріями: нормативності, вживаності, відповідності потребам спілкування. Він організується циклічно й концентрично (а не системно - лінійно, як у лінгвістичній граматиці), передбачаються фази систематизації і повторення. Уточнюючи поняття «педагогічна граматика», дослідники (Черноватий Л.М., Хельбіг Г., R. Dirven) визначають її як будь-який, орієнтований на вчителя і учня, опис або спосіб пред'явлення правил іноземної мови з метою забезпечення процесу його засвоєння, а також управління цим процесом [1].

Ефективним шляхом для формування іноземної граматичної компетенції є принцип наочності.

Наочність як принцип навчання був вперше сформульований Я.А. Коменським, а в подальшому розвинений І.Т. Песталоцці, К.Д. Ушинським та іншими педагогами. Учитель може використовувати різні засоби наочності: реальні об'єкти, їх зображення, моделі досліджуваних об'єктів і явищ.

Наочність у навчанні відноситься до різних видів сприйняття (зорового, слухового, дотикального та ін.) Жоден з видів наочних посібників не володіє абсолютною перевагою над іншими. Наприклад, при вивченні теми „Природа” („Пори року”,

„Погода” тощо) найбільше значення мають натуральні об’єкти та зображення, близькі до натури. На уроках граматики зручніше застосовувати умовні зображення, які виражають відносини між словами, частинами речення за допомогою стрілок, дуг, за допомогою виділення частин слова різними кольорами тощо. У таких випадках зіставне навчання мовам отримує ще одну перевагу, так як він є видовищним, демонструє додаткові точки дотику або відмінності досліджуваних об’єктів. Застосування цього способу здійснити і легко, і складно водночас. Необхідно не загромаджувати запропонований матеріал зайвими порівняннями, що розсіює увагу. Наприклад, при вивченні часів у граматиці англійської мови досить згадати існування трьох часів в українській та більшу наявність їх в англійській мовах.

Нерідко виникає необхідність використовувати різні види наочних засобів при ознайомленні з одними і тими ж питаннями. Дуже важливо використовувати наочні засоби цілеспрямовано, не загромаджуючи уроки великою кількістю наочних посібників, бо це заважає учням зосередитися, і обдумати більш суттєві питання [2, с. 44].

Вивчення англійської мови за допомогою комп’ютерних програм викликає величезний інтерес в учнів школи. Учнів приваблює цей вид роботи. На уроці діти активні. Кожен учень, навіть слабкий, проявляє свої вміння та здібності.

Мультимедійний курс англійської мови – це відеоролики, цікаві, захоплюючі завдання, спрямовані на розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності, зокрема, граматичних та лексичних навичок. Особливу увагу можна приділити дітям, які відстають у навчанні. Робота на комп’ютері викликає у цих учнів непідробний інтерес, що забезпечує формування позитивної мотивації до навчання іноземної мови та вдосконалення граматичних навичок дитини [3, с. 24-26].

Отже, для формування іншомовної граматичної компетенції важливі такі компоненти як: етапи формування граматичної структури та сформованість репродуктивних і рецептивних навичок. Для якісного формування даних навичок одним з найефективніших принципів є принцип наочності. Саме він надає учням можливість з зацікавленістю вивчати певний матеріал та ґрунтовно засвоювати граматичні правила іноземної мови, розкриваючи свій потенціал і демонструючи свої уміння та здібності.

Література

1. Олещенко Ю.В. Особливості формування рецептивної граматичної компетенції / Ю.В. Олещенко // Филологические науки/Методика преподавания языка и литературы, № 4. – Херсон, 2014. – С. 12.
2. Фрідман А.М. Наочність та моделювання в навчанні / А.М. Фрідман. – М.: Знание, 1984. – 80 с.
3. Шахмаев Н.М. Технічні засоби навчання / Н.М. Шахов. – М.: Просвещение, 2001. – 169 с.

ЗАГАЛЬНА СТРУКТУРА ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ (АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД)

Ключові слова: компетентності, структура, художньо-графічні компетентності, студенти мистецьких спеціальностей.

Keywords: competence, structure, graphic art expertise, art students.

Дослідники з різних наукових позицій підходять до питання визначення структури та змісту компетентностей майбутніх фахівців. У більшості досліджень компетентність визначається та аналізується як: багатоелементне явище: «структура компетентності фахівця передбачає досвід (знання, навички, вміння), спрямованість (потреби, цінності, мотиви, потяги, ідеали тощо), якості (здатність до синергетичних проявів, адаптації, масштабування та інтерпретації, саморозвитку, інтеграції, перенесення знань із однієї галузі в іншу тощо)» [4,15].

Ю. Татурузагальній структурі компетентностей виокремлює п'ять складників: мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий [5]. І. Зимня до складу компетентності включає такі складники:

- готовність до прояву компетентності;
- володіння знаннями щодо змісту певної компетентності;
- досвід прояву певної компетентності у різноманітних навчальних та поза навчальних ситуаціях;
- ставлення до змісту компетентності та об'єкту її застосування;
- емоційно-вольова регуляція процесу і результатів прояву компетентностей [2, 40].

Деякі дослідники вважають, що основною ознакою компетентностей будь-якого рівня є цілісність та неподільність властивостей. Ми поділяємо точку зору тих науковців, які наголошують на тому, що багатоелементність досліджуваного явища не є перешкодою для цілісності сприйняття та представлення за умови ретельного вивчення домінуючих зв'язків, взаємопереходів та взаємозалежностей. При моделюванні змісту та структури художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей ми виходимо з того, що зміст художньо-графічних компетентностей повинен:

- відбивати цілі та завдання професійної підготовки студентів мистецьких спеціальностей;
- розроблятися з урахуванням провідних форм навчальної діяльності студентів мистецьких спеціальностей;
- враховувати вимогу відповідності властивостей, що формуються, чинним професійним стандартам;

Рис. 1. Загальна структура художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

- відбивати особливості взаємозв'язку та взаємозалежностей цього та інших різновидів компетентностей.

Слід також зазначити, що процес навчання студентів мистецьких спеціальностей – складне явище, фундаментом для якого є: соціально-економічні процеси, що відбуваються в суспільстві; ступінь розвитку науково-технічного прогресу; естетико-емоційні установки особистості; способи сприйняття і переробки інформації; характер протікання розумової і практичної діяльності, творчості і т.д. [1].

Ми вважаємо, що зміст художньо-графічних компетентностей, може бути представлений у вигляді таких компонентів: когнітивний, мотиваційно-цільовий, художньо-рецептивний, праксеологічний, рефлексивний. Враховуючи специфіку навчальної діяльності та професійної підготовки студентів мистецьких спеціальностей, у кожному компоненті виокремлюємо відтворювальні, пізнавально-творчі та творчі елементи, що дозволяє у подальшому здійснити тривірневу градацію і відстежити особливості формування показників кожного із п'яти критеріїв художньо-графічних компетентностей.

Зауважимо, що художньо-графічна компетентність не є і не може бути чітко фіксованою структурою. Більшою мірою це – процесуальна характеристика, що відбиває інваріантні (поступові та скачко подібні, еволюційні чи регресивні) переходи, залежить від багатьох суб'єктивних і об'єктивних факторів. Кожен компонент художньо-графічних компетентностей співвідноситься із вимогами освітньо-кваліфікаційних характеристик, водночас, потрактування змісту компонентів художньо-графічних компетентностей є суб'єктивно забарвленим, таким, що уможливорює прояв особистісних акцентуацій. В. Ликова зауважує, що притаманна багатьом роботам «компетентнісна недостатність – занадто обмежений вибір компетентностей при прописуванні стандартів, програм навчання – ускладнює реалізацію

індивідуальних освітніх траєкторій, оскільки не враховуються такі синергетичні фактори, як спонтанність, самоорганізація, флуктуація, ентропія» [3, 31].

На рис. 1. подається загальна структура художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Отже, висвітлення основних підходів до розробки структури художньо-графічних компетентностей створюють достатні підстави для конструювання змісту кожного компонента художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей.

Список літератури

1. Андреева О. П. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности в процессе подготовки будущего дизайнера в вузе [Электронный ресурс]: дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.08 / Андреева Ольга Пименовна. – Йошкар-Ола, 2011. – 323 с. – режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-usloviya-formirovaniya-professionalnoi-kompetentnosti-v-protseste-podgotovki>
2. (дата обращения: 18.03.2016).
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностно подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
4. Ликова В.А. Роль субъективного в образовательном процессе// Славянская педагогическая культура.. 2010. – № 9. С. 30-35.
5. Петухова Л.Є. Теоретико-методичні засади формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів: дис. ... докт. пед. наук. / Петухова Л.Є. – Херсон, 2009.
6. Татур Ю. Г.. Высшее образование в России в XX веке (антропоцентрический взгляд): вчера...сегодня...завтра...Москва.: 1994.

D. Yunyk

Candidate of pedagogical sciences,
assistant professor
of Kyiv National University
of Culture and Arts

T. Yunyk

Doctor of pedagogical sciences,
professor of psychology
of Interregional Academy
of Personnel Management

**PREPARATION OF FUTURE MUSICIANS TO RATIONAL USE
OF “ADAPTATION RESERVES”
IN THE PROCESS OF STAGE PERFORMANCES**

Саакян Н.В

Студентка 3 курсу
факультету іноземної філології
МНУ ім. В.О. Сухомлинського,
Україна, м. Миколаїв

Науковий керівник: **Щербакова О.Л.**
к. п. н., доцент кафедри
англійської філології

**ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ
ДО НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

ДЕЯКІ АСПЕКТИ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО МУЗИКАНТА-ПЕДАГОГА

Ключові слова: музикант-педагог, самоактуалізація, професійна діяльність, творча діяльність.

Педагогічна освіта переживає новий етап свого розвитку, зумовлений зростаючими вимогами до загальної культури і професійно значущих якостей педагога. Прогресивне реформування сучасної освіти в Україні визначає основні орієнтири формування і розвитку особистості. Професіоналізм у галузі мистецтва, у тому числі і музики, не залишається осторонь від першочергових проблем, які вимагають до себе посиленої уваги. Мистецтво, культура – це духовна основа суспільства, і лише за умови збереження і розвитку культурних цінностей суспільство може активно розвиватися в усіх напрямках.

Критичний аналіз змін у суспільстві спонукає вчителя до рефлексії власного професійного і соціального життя, вимагає від нього як індивіда максимум зусиль, розвитку всіх своїх здібностей, зорієнтованості на цілі суспільства та загальнолюдські цінності.

Дослідження вчених показують, що важливим компонентом особистісної і професійної зрілості людини є самоактуалізація. Самоактуалізація пов'язана з процесом творчого самовираження, який ініціюється відповідним мотивом. Завдяки даному феномену особистість набуває стану незалежності, самодостатності. Самоактуалізація має на увазі повний і безперервний самовияв, саморозвиток і самореалізацію особистістю свого потенціалу.

Актуальність дослідження самоактуалізації особистості пояснюється сучасним запитом соціуму до самоекспресії, до розкриття власних здібностей і талантів із прагненням до ствердження своєї унікальності та досягнення успіху у житті. Поняття «самоактуалізація» займає один з центральних фокусів уваги напрямку гуманістичної психології. Єдиноприйнятого розуміння досліджуваного поняття у сучасній психологічній науковій літературі не існує. Серед дослідників цього питання можна виокремити К. Гольдштейна, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла, А. Адлера, Е. Шострома, Д. А. Леонтєва, Є. Є. Вахромова, М. І. Козлова та інших.

Поняття самоактуалізації введено в психологію А.Маслоу, який під даним процесом розумів реалізацію особистістю своїх найкращих здібностей і можливостей, що є вродженою потребою і метою життя: «Говорячи про самоактуалізацію, я маю на увазі прагнення людини до самоздійснення, до втілення у дійсність потенційно властивих їй можливостей. Це прагнення можна назвати прагненням до самототожності, самотутності» [1, 352]. За Маслоу, самореалізація є найвищою потребою людини.

Значний внесок у дослідження проблеми самоактуалізації особистості зробили К. Роджерс, Е. Фромм, Г. Оппорт, В. Франкл, Д.О. Леонтьєв, Л.О. Коростильова, Є.Є. Вахромов, Д.Г. Роцин та ін. Згідно теорії Г.Оппорта, людині, що актуалізується, властиве прагнення до досконалості – робити найкращим те, на що вона здатна. На сьогодні поняття самоактуалізації в науковій літературі визначається досить широко: як процес утілення потенційних можливостей індивіда в конкретних результатах його предметної діяльності; як найвищий рівень виявлення духовного і творчого потенціалу особистості, прагнення до повного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей; як самостійна діяльність, орієнтована на виявлення знань, умінь у відповідності з навчальними вимогами.

Особливої уваги заслуговує розгляд проблеми самоактуалізації у професійному контексті, адже самоактуалізація в обраній професії стає провідним її способом. В умовах модернізації освіти вчитель виступає як суб'єкт навчальної діяльності, здатний до саморозвитку, самоактуалізації.

Для повноцінної реалізації педагогом професійної діяльності музикант-педагог повинен володіти не тільки музичними здібностями, знаннями та вміннями, але і специфічними якостями, які прийнято відносити до самоактуалізованої особистості. Саме вони забезпечують процес творчої діяльності.

Н.А. Рибаківа виділяє комплекс якостей самоактуалізованої особистості, який поділяється на інтраперсональні (спрямовані на себе) і на інтерперсональні (спрямовані на інших).

До основних інтраперсональних якостей музиканта-педагога відносяться самоцінність, суб'єктність, рівновеличність, прагнення до незалежності і свободи, довіра до себе, самоповага, діалогічність, прагнення до творчості. Розглянемо детальніше кожен з наведених якостей самоактуалізованої особистості.

Самоцінність. Сучасні визначення самоцінності базуються на мірі позитивної самооцінки, яка поєднує в собі як когнітивну (оцінка самого себе), так і емоційну (почуття по відношенню до самого себе) складові. Ця якість дає можливість розглядати себе як людину – внутрішній світ, духовні запити, почуття, стосунки, художньо-творча своєрідність якої вимагає уваги, турботи, розвитку.

Суб'єктивність виступає як усвідомлене вчителем поняття про те, що тільки він є джерелом і організатором своєї професійної діяльності, від якої, в першу чергу, залежать її результати і особистісний розвиток.

Рівновеличність характеризує відношення вчителя до себе як до людини, потенційно рівної іншим суб'єктам професійної взаємодії, яка має право на власну думку, оцінку, позицію, на право голосу.

Прагнення до незалежності і свободи дає можливість прагнення до вільного, але обґрунтованого і адекватного вибору і прийняття самостійних професійно-значущих рішень.

Самоповага педагога виявляється у відчутті власної гідності, перешкоджає проникненню зневаги, неповаги, висунення власного «Я», а також неадекватності і непередуманих дій.

Діалогічність забезпечує ефективність самоактуалізації як музичного, так і педагогічного напрямків професійної діяльності музиканта-педагога. Ця якість, яка за своєю суттю є комунікативною, вимагає глибоких емоційно-

чуттєвих контактів з образами творів мистецтва, їх авторами і виконавцями, з учнями в процесі співпраці.

Прагнення до творчості дає можливість музикантові-педагогу приймати оригінальні нестандартні рішення. Ця якість характеризується інтересом до нового художньо-творчого і педагогічного досвіду, бажанням його пізнати і застосувати, а під час спілкування з творами мистецтва – зрозуміти твір по-новому, доповнити художній образ особливими рисами [2, 25-27].

Отже, самоактуалізація особистості є однією з умов професійної підготовки майбутнього музиканта-педагога. Вивчення аспектів самоактуалізації є запорукою успіху реалізації гуманістичного напрямку в сучасній вищій школі.

Література:

1. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы [Пер. с англ.] / А.Маслоу. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
2. Рыбакова Н.А. Музыкальная деятельность как источник требований к личности учителя / Н.А. Рыбакова // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. – 2014. – Вып. 41. – С. 23-28.

Федорченко Г.М.

кандидат педагогических наук, доцент
(Україна, м. Переяслав-Хмельницький)

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СЛОВА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття присвячена проблемі виховання школярів засобами слова. Показано, яку роль відіграє слово в духовному становленні особистості. Висвітлюються погляди В.Сухомлинського про слово, як одного із найефективніших засобів; про важливість слова в розумовому, моральному, патріотичному та естетичному вихованні школярів.

Ключові слова: слово, мислення, виховання, духовні цінності.

The article is devoted to the problem of upbringing of children by means of word. In the article is shown which role has the word in spiritual growth of individual. In the article are presented V.Suchomlynskyi's views about the word, as one of most effective means, about the importance of the word in mental moral, patriotic and esthetical education of children.

Key words: word, thinking, education, spiritual values.

Стаття посвящена проблеме воспитания школьников средствами слова. Показано, какую роль играет слово в духовном становлении личности. Освещаются взгляды В.Сухомлинского на слово, как одного из наиболее эффективных средств; о важности слова в умственном, нравственном, патриотическом и эстетическом воспитании детей.

Ключевые слова: слово, мышление, воспитание, духовные ценности.

Україна стала колыскою для багатьох видатних особистостей, зокрема і для В.О. Сухомлинського. Великий український педагог і талановитий дитячий письменник сьогодні відомий усьому світові. Його педагогічна спадщина – це невичерпне джерело цінних педагогічних думок, ідей та рекомендацій, які будуть актуальні в усі часи.

Нині ми відчуваємо дефіцит людяності, добра, милосердя. Звернення до спадщини видатного педагога може вирішити багато питань і прогалин у вихованні підростаючого покоління, зокрема з проблеми виховання дітей засобами слова. Особливо, коли це стосується виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Аналіз історико-педагогічної літератури засвідчує, що до проблеми виховання дітей засобами слова була привернута увага багатьох відомих педагогів. Прогресивні погляди в галузі навчання і виховання засобами рідного слова відображені у працях Я.Коменського, Г.Сковороди, К.Ушинського, Л.Толстого, М.Драгоманова, І.Франка, А.Макаренка, О.Потебні, І.Огієнка, Г.Ващенко, С.Русової та інших.

На сучасному етапі проблема виховання дітей засобами слова відображена у наукових розвідках М.Антонця, А.Борисовського М.Вашуленка, Л. Мамчур, Г.Сагач, М.Стельмаховича, О. Сухомлинської.

Про велику силу слова в духовному становленні особистості вказував і видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський. У багатьох кни-

гах, а також у статтях вчених висловив слушні думки щодо ролі рідного слова в розумовому, моральному, патріотичному та естетичному вихованні дітей.

Проблему виховання дітей засобами слова Василь Олександрович вважав однією з найскладніших. «Тонкість внутрішнього людського світу, – наголошує педагог, – благородство морально-емоційних відносин не утвердити без високої культури словесного виховання» [3,с.315]. Для В.Сухомлинського саме це переконання було провідним у вихованні моральності, органічно поєднуючись з естетичним впливом на почуття дитини, з розвитком у неї допитливості і радості пізнання.

Педагог- гуманіст розглядав проблему виховання дитини засобами слова крізь призму педагогічного, психологічного, соціального та філософського аспектів.

Педагогічний аспект розкриває важливість слова, мови для загальної освіти, виховання та розвитку дитини. Василь Олександрович стверджував, що добре володіння рідною мовою підносить людину духовно, розвиває у неї почуття прекрасного, виховує естетичні смаки. Кожен вихователь, наголошував В.Сухомлинський, покликаний майстерно володіти словом.

Психологічний аспект вказує на те, що слово виступає засобом психічного розвитку і виявлення внутрішнього світу особистості. Оволодіння культурою мови є неодмінною передумовою успішного навчання і розвитку творчих здібностей учнів. Слово і думка нерозривно пов'язані між собою. Висловлюючи власну думку, дитина удосконалює мислення, світогляд. У педагогічному досвіді В.Сухомлинського ці два процеси органічно взаємообумовлені.

Соціальний аспект полягає у тому, що мова формується у процесі життя, розвитку людини в суспільстві. Становлення особистості, засвоєння нею рідного слова залежить від мовного середовища в сім'ї, дитячому садку, суспільстві, в якому вона зростає. Василь Олександрович глибоко усвідомлював, що держава, суспільство повинні дбати про розвиток рідної мови як найбільшій духовній цінності народу.

Філософський аспект пов'язаний з пізнанням духовних основ суспільного буття, сенсу людського життя на землі, співставлення добра і зла. В.Сухомлинський для своїх вихованців створив «Хрестоматію з етики» – своєрідну дитячу філософію. Засобами слова Василь Олександрович розкриває такі категорії етики, як добро, гідність, совість, честь, обов'язок.

Джерела і насагу для своєї педагогічної праці педагог черпав насамперед у народній мудрості, вважаючи, що повноцінне виховання школа може будувати лише на основі врахування тисячолітнього досвіду народної педагогіки. Добре розуміючи природу народного виховання В.Сухомлинський переконливо доводив, що дитячий садок, школа повинні виховувати в кожному поколінні любов до його духовних цінностей, зокрема рідної мови.

Спираючись на багатотисячолітній досвід народної філософської мудрості, В.Сухомлинський у відповідності з визначальною рисою українського народу ставить в основу виховання живе народне слово. Тому в творах педагога так багато прислів'їв і приказок, загадок, притч і оповідань, легенд і переказів. Зокрема, ними пройняті такі книги як, «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Виховання справжньої людини». Деякі назви статей та розділів мають назву народних висловів «Людина – найвища цінність», «Ми продовжуємо себе в дітях» та інші.

У статті «Слово рідної мови» В.О.Сухомлинський говорить про рідну мову як неоціненне духовне багатство, завдяки якому народ передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції, історичний, культурний, естетичний і побутовий досвід. Рідне слово він вважав тим невичерпним джерелом, з якого дитина пізнає найперші уявлення про навколишній світ, про свою родину, про рідне село чи місто, про Батьківщину [7].

Василь Олександрович вважав, що першочергове завдання дитячого закладу, школи – закласти міцну основу для того, щоб рідна мова, художнє слово стали органічною потребою особистості. Як теоретик і практик Василь Олександрович добре розумів, що недооцінка ролі слова у вихованні, невміле його використання призводить до емоційної товстошкірості.

Роками педагог шукав відповіді на складні питання: як слово входить у свідомість дитини? Як дитина вчиться мислити за допомогою слова? Як пробудити в учня чутливість до слова? Як взаємозв'язані між собою культура слова педагога й емоційна культура учня? На ці та інші питання В.Сухомлинський дає відповідь у своїй маловідомій статті «Слово і мислення»[6].

Аналізуючи і вивчаючи мову дітей на уроках, педагог-гуманіст все більше переконувався, що між розумовим розвитком і розвитком мови дітей у навчанні відбувається дуже великий розрив: відповіді дітей сірі, безбарвні, одноманітні, – для пояснення вони не можуть знайти потрібне слово. Тому Василь Олександрович вважав, що не варто обмежуватись уроком у класі, а потрібно частіше вести дітей до природи – найважливішого джерела знань про оточуючий світ.

Педагог наголошував, що саме у природі криється «вічне джерело дитячого розуму». Дуже важливо, щоб перші наукові істини діти засвоювали не за підручником, який нерідко не торкаючись чуттєвих вражень, притупляє емоції, сковує уяву і фантазію, а з джерел природи, що сприяє розвитку мови дитини – становленню її як особистості. В.Сухомлинський спирався на дослідження Л.Виготського, який доводив, що саме в цьому віці в дітей розвивається мислення і вони активно оволодівають словом [1,с.414].

Педагога завжди тривожила думка: чому окремі діти, ставши учнями, з великими труднощами вчать писати й доходить висновку, що причиною таких труднощів є обмеженість і убогість думки в дошкільному віці, коли розум дитини особливо чутливий до навколишнього світу. Спираючись на дослідження психолога П.Анохіна, Василь Олександрович також вважає, що в таких випадках потрібно активно розвивати в дитини пам'ять і мислення.

Основним психологічним засобом впливу на учнів вчений вважав красу, яка поєднує в собі слово і образ. Він зазначає, що, коли в ранньому дитинстві вихованця не схвилювала краса квітучого поля, дзюрчання струмка, то така дитина залишається байдужою до всього, що її оточує. Залишається вона байдужою і до того, про що їй говорить і пояснює вчитель. «Отже, потрібно думати про виховання почуттів ще в дошкільному віці», – вважав педагог [6].

Багаторічний досвід роботи у школі переконав В.Сухомлинського в тому, що в основу системи навчання і виховання треба покласти живе слово і творчість дитини; щоб художнє слово, рідна мова стали органічною потребою особистості. «Школа є справжнім осередком культури лише тоді, – зазначає Василь Олександрович, –

коли в ній панують чотири культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книги і рідного слова» [5,с.201].

Основним джерелом знань для першокласників Василь Олександрович вважав навколишній світ в усій його різноманітності. Подорожі до джерел думки і слова – це одна з найголовніших і найістотніших складових частин виховної системи, яку запровадив В.Сухомлинський у Павлівській середній школі. У цих подорожах за допомогою емоційного слова вчителя діти пізнавали не тільки красу природи, а й багатство рідної мови, рідного слова. Василь Олександрович говорив, що у подорожах за рідним словом не тільки збагачувалась мова дітей, розвивалось їхнє мислення. Тут, серед природи, насамперед вивчався духовний світ кожної дитини, особливості сприймання і мислення, культурний рівень кожної сім'ї.

Подорожі до джерел живого слова відбувались не тільки в роки дитинства, підлітковому віці, але і в роки юності. Так творилася скарбниця рідної мови і одночасно проходив активний процес розумового, морального, патріотичного та естетичного виховання. В.Сухомлинський зазначав, що у відчутті слова, в прагненні передати словом найтонші рухи людської душі – одне з важливих джерел справжньої людської культури [4,с.47]. Слово має стати інструментом думки, воно повинне жити у дитячій творчості, у стосунках між дітьми; має бути найчутливішою струною душі, щоб для висловлення своїх почуттів і думок учень шукав своє єдине неповторне слово.

Одним з найефективніших засобів впливу на дитину, формування її морально-етичних переконань В.О.Сухомлинський вважав казку. Саме казка, на думку педагога, задовольняє жадобу дитячого пізнання, інтерес до навколишнього світу. З неї починалися перші подорожі до джерел думки і слова. Сухомлинський вважав, що казка – це той ключик, за допомогою якого можна відкривати ці джерела, і вони заб'ють життєдайними струмками: «Через казкові образи у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення» [5,с.176].

Сила незвичайного впливу казки – в особливому світі фантазії, яка вражає уяву дітей, вона захоплює їх надзвичайними перетвореннями. В.О.Сухомлинський вбачав у залученні дітей до казки важливий етап розумового виховання. Вони краще пізнають і розуміють ту чи іншу ідею тоді, коли вона втілюється в яскраві образи, що дає казка. З казки дитина дістає перші уявлення про справедливість і несправедливість. Впливаючи на душу дитини, вона виховує здатність близько сприймати чиєсь горе, радіти чийсь перемозі, хвилюватися за іншого, як за себе, тобто виховує доброту і людяність. Дітей захоплює в казці насамперед обов'язкова перемога добра над злом.

Казка сприяє розвитку естетичних почуттів дитини, в ній втілене духовне багатство народу, з неї дитина черпає благородство душі, сердечну чутливість, почуття власної гідності. Педагог був переконаний, що дитячі роки є найсприятливішим періодом для творчості. Те, що створене у дитячому садку, початкових класах, учень ніколи не створить, ставши підлітком.

Завдяки казці виховується любов до рідного слова. «На мою думку, – пише Сухомлинський у статті «Думки над хорошою книгою», – казка – це колиска слова. Якщо ви хочете, щоб слово рідної мови назавжди ввійшло в духовний світ дитини, щоб воно жило як засіб пізнання і творчості, пробудить у дитини захоплення казкою» [2,с.2]. Справжнім казкарем був і сам В.Сухомлинський. Він написав близько

півтори тисячі казок та оповідань для дітей. Спочатку він розповідав дітям казки, які спеціально писав для них. Під враженням казкового слова діти також почали складати казки.

Квінтесенцією виховання дітей засобами слова є книга В.Сухомлинського «Як виховати справжню людину», побудована на національних та загальнолюдських духовних цінностях, вона стала своєрідним етичним кодексом виховання для підростаючих поколінь[8].

Велика увага в книзі приділяється проблемі виховання любові, поваги до рідних, близьких, старих немічних людей. Ось деякі з повчань: Будьте добрими дітьми своїх батьків і матерів. Твоє недобре слово – подряпина на ніжній тканині душі материнської. Дідусеві і бабусі – почесне місце в домі. Память поколінь – це жива історія народу та інші.

Кожне з повчань-звернень супроводжується методичними порадами вихователю, як донести їх зміст до свідомості дитини. Повчання завжди доповнювались оповіданнями, притчами, новелами з “Хрестоматії з етики”, які виступали як матеріал для роздумів. Методичний збірник “Як виховати справжню людину” і “Хрестоматія з етики” становлять собою єдине ціле.

У згаданій вже книзі «Як виховати справжню людину» В.Сухомлинський чітко окреслив образ справжньої Людини, якій притаманні загальнолюдські морально-духовні якості, що регулюють гармонійні відносини у соціальному середовищі і охоплюють два аспекти – ставлення до інших людей і ставлення до самого себе[8].

Значним новаторським внеском у проблему виховання школярів засобами слова є створені В. Сухомлинським казки, новели, оповідання, бувальщини, притчі, легенди, що значно збагатили сучасну дитячу літературу.

Твори, які написав В.Сухомлинський для дітей, несуть у собі елементи багатьох моральних людських якостей і непомітно прищеплюють читачам ті благородні риси, без яких неможливо уявити людину-громадянина.

Аналіз практичного доробку В.Сухомлинського, досвіду вчителів, що використовують мудрі поради педагога-гуманіста щодо виховання школярів засобами слова, дає підстави стверджувати, що за умови їх творчого умілого використання, впровадження у практику, значно зростає ефективність виховного процесу в дитячому садку та школі, завдяки слову діти стають більш сприйнятливими до етичних повчань вихователя, через слово виховується любов до книги, народу, рідної землі.

Література:

1. Выготский Л. Мышление и речь / Л. Выготский. – Собр. сочинений: В 6-ти т. – [Т.2] / Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1982. – 504 с.
2. Сухомлинський В. О. Думки над хорошою книжкою / В.О. Сухомлинський/ – ЦДАВО України. -[ф.5097]-.оп.1, спр.638. – 3 арк.
3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський. – Вибрані твори: У 5-ти т. – [Т.3.] – К.: Рад. школа, 1977. – С.283-582
4. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський. – Вибрані твори: У 5-ти т. – [Т.4.] – К.: Рад. школа, 1977. – С.7-393.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. – Вибрані твори: У 5 ти т. – [Т.3.] – К.: Рад. школа, 1977. – С.9-278.

6. Сухомлинський В.О. Слово і мислення/В.О. Сухомлинський. – Кіровоградська правда. – 1965. – 21 вересня.. – 1964. – 26 листопада.
7. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови / В.О. Сухомлинський.- Укр. мова і літ. в школі. – 1989. – №1. – С.3-8.
8. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину/В.О. Сухомлинський. – Вибрані твори: У 5 ти т. – [Т.2.] – К.: Рад. школа, 1977. – С.149-416.